

راهبرد سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در قبال قاره آفریقا

دانیال رضاپور^۱

پذیرش مقاله: ۱۴۰۴/۱۰/۲۴

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۸/۱۲

چکیده

سیاست‌های جمهوری اسلامی ایران در قبال آفریقا ساختاری چندلایه دارد. هدف استراتژیک این سیاست‌ها این است که، ایران را به‌عنوان یک قدرت، فراتر از یک نیروی منطقه‌ای معرفی کند و رقبای منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای را در جغرافیای دیگر تحت فشار قرار دهد تا ضمن کسب مزایای سیاسی و اقتصادی، تأثیر تحریم‌ها را کاهش دهد و با تشکیل ائتلاف‌ها و ایجاد گفتمان مقاومت بر اساس انقلاب اسلامی، استراتژی انزوای سیاسی محور عبری-عربی که علیه ج.ا.ایران طراحی شده را خنثی کند. در همین راستا سؤال اصلی پژوهش حاضر این است که؛ «راهبرد اصلی سیاست خارجی ج.ا.ایران پس از انقلاب اسلامی در قبال قاره آفریقا چیست؟» بر اساس فرضیه مقاله، رویکرد سیاست خارجی ایران در آفریقا نوسانات بسیاری داشته ولی راهبرد ج.ا.ایران در این قاره، افزایش حضور و نفوذ در بخش‌های اقتصادی، سیاسی، و فرهنگی همانند نفوذ مدل انقلاب اسلامی، افزایش سطح تجارت و صادرات، تقویت حضور نظامی و فروش تجهیزات به قاره آفریقا بوده است. جهت جمع‌آوری داده‌های پژوهش از منابع اسنادی-کتابخانه‌ای و تارنماهای معتبر فضای مجازی و برای تحلیل داده‌ها از روش تحلیل کیفی استفاده شده است.

واژگان کلیدی: انقلاب اسلامی، ج.ا.ایران، قاره آفریقا، سیاست خارجی، ژئوپلیتیک.

۱. استادیار روابط بین‌الملل دانشگاه گیلان، رشت، ایران.

رایانامه: danyalrezapoor@guilan.ac.ir

۱. مقدمه

رویکرد ج.ا.ایران نسبت به قاره آفریقا و سیاست‌ها و نهادهای آن بر پایه اصول ایدئولوژیک، بنا و اجرا شده است. ایران بر اساس قانون اساسی، ساختاری مبتنی بر دوگانگی مستضعفان و مستکبران را به کار می‌گیرد و در کنار مستضعفان جهان علیه مستکبران ایستاده است. این موضوع در چندین بخش از قانون اساسی مورد تأکید قرار گرفته است؛ ج.ا.ایران نیز به طور قانونی اعلام کرده که بدون توجه به اعتقاد یا نژاد در کنار مستضعفان علیه مستکبران خواهد ایستاد. جمهوری اسلامی با اعتقاد به اینکه راه حل رهایی و ایستادگی مستضعفان جهان در انقلاب‌هایی مشابه انقلاب اسلامی سال ۱۳۵۷ است، از سال‌های اولیه انقلاب پیشنهاد خود را به دیگر گروه‌ها ارائه کرده است (وزیری^۱، ۲۰۲۱: ۵).

ج.ا.ایران قاره آفریقا را به عنوان یک میدان فرعی در نبرد حاصل جمع صفر برای نفوذ، قدرت و سرزمین در برابر جریان سنی-سلفی اسلام (که غالباً به عنوان وهابیت شناخته می‌شود) می‌بیند؛ و در همین راستا تلاش کرده تا نفوذ غرب به ویژه ایالات متحده در آفریقا را تضعیف کند و با عناصری که مخالف استعمار هستند، هم‌راستا شود تا مسیر مستقل‌تری ترسیم کند. تلاش برای نفوذ در قاره آفریقا از زمان انقلاب اسلامی، یک مبارزه دشوار بوده؛ با این حال با ایجاد زیرساخت‌هایی مانند مساجد، مراکز فرهنگی، شبکه‌های خیریه و مؤسسات آموزشی، به گسترش روابط فرهنگی با آفریقا پرداخته است.

رهبران ج.ا.ایران، کشورهای آفریقایی را که بسیاری از سیستم‌های سیاسی آنها در دوران پس از استقلال به بلوغ نرسیده بودند، هدف‌های مستعدی برای گسترش انقلاب اسلامی می‌دانستند. در این راستا بسیاری از مردم آفریقا به ویژه مسلمانان، دیدگاه‌های مثبتی نسبت به انقلاب ایران به عنوان «پیروزی نیروهای مردمی علیه یک رژیم فاسد و سرکوبگر حمایت‌شده توسط قدرت‌های غربی» پیدا کردند.

در غیاب یک رهبر مسلمان بومی مورد احترام در قاره آفریقا، محبوبیت امام خمینی^(ره) افزایش یافت؛ و ایدئولوژی که حکومت اسلامی را با مضامین اقتصادی ترکیب می‌کرد، در پس‌زمینه نابرابری‌های سیاسی، فرهنگی و اقتصادی رو به گسترش در دوران پسااستعماری، طنین‌انداز شد (اونای^۱، ۲۰۲۴: ۶۵).

سیاست‌های ج.ا.ایران در قاره آفریقا ساختاری چندبعدی دارد و هدف اصلی آنها، تقویت جایگاه جغرافیایی کشور و ایجاد نهادی است که به تحقق اهداف سیاست خارجی کمک کند. ایران برای دستیابی به این اهداف، از رویکردهای تاکتیکی متنوعی از جمله شناسایی چالش‌های کشورهای هدف و ارائه راه‌حل‌های مناسب استفاده می‌کند. این اقدامات شامل تبادلات دیپلماتیک، سیاسی، امنیتی، دریایی، بهداشتی، آموزشی، تجاری و فرهنگی، تأمین زیرساخت‌ها و انتقال فناوری است.

همچنین ایران با اجرای سیاست «چرخش به آفریقا»، به مقابله با تحریم‌ها و صدور جهان‌بینی فرهنگی خود می‌پردازد. ج.ا.ایران قصد دارد با تشکیل شراکت‌هایی با دولت‌ها، مناطق خودمختار و بازیگران غیردولتی، حضور خود را در قاره آفریقا تقویت و «محور مقاومت» را به‌ویژه پس از شهادت سپهبد حاج قاسم سلیمانی گسترش دهد (توگا^۲، ۲۰۲۴: ۶).

ج.ا.ایران با تداوم رویکردی که به سال ۱۹۸۴ بازمی‌گردد، در حال گسترش نفوذ خود در آفریقا است. سفر شهید ابراهیم رئیسی به کنیا، اوگاندا و زیمبابوه در ژوئیه ۲۰۲۳ م. که نخستین سفر یک رئیس‌جمهور به این قاره در بیش از یک دهه گذشته بود، اهمیت آفریقا در استراتژی سیاست خارجی ایران را نشان داد.

علاوه بر این، ج.ا.ایران دو دوره از اجلاس تجارت ایران-آفریقا را برگزار کرده است؛ آخرین دوره این اجلاس در آوریل ۲۰۲۴ م. با حضور نمایندگان بیش از ۴۰ کشور آفریقایی در تهران برگزار شد. این رویداد تلاش‌های ج.ا.ایران برای تقویت روابط با آفریقا هم‌زمان

1. Uani

2. Toga

با افزایش بی‌ثباتی و احساسات ضد غربی در شاخ آفریقا و ساحل، نشان می‌دهد (شیئاوی، ۲۰۲۴: ۳).

شهید سید ابراهیم رئیسی در فوریه ۲۰۲۲ م. با «اوبیانگ نگوما مباسوگو»، رئیس‌جمهور گینه استوایی، دیدار کرد. ایشان در این سفر بیان کرد: «کشورهای غربی فقط منابع غنی و نیروی کار آفریقا را برای چندین قرن غارت کرده‌اند». در این دیدگاه، ج.ا.ایران خودش قربانی رویکرد استعماری کشورهای غربی بوده؛ بنابراین باید مقاومت کند نه اینکه با غرب همکاری کند. سفر شهید رئیسی به آفریقا، فرصت مناسبی برای ترویج ایدئولوژی ضد غربی ج.ا.ایران فراهم آورد (اونایی، ۲۰۲۴: ۶۷).

بنابراین از زمان انقلاب اسلامی، علاقه ایران به قاره آفریقا ادامه دارد و علی‌رغم تغییرات و تحولات موقتی در سیاست کشورمان نسبت به قاره آفریقا، اصول سیاست ضد استعماری و حمایت از کشورهای مستقل بدون از دست دادن ماهیت خود همچنان ادامه یافته است. باین‌حال به لحاظ نظری انتظار می‌رفت روابط ج.ا.ایران با قاره آفریقا با وجود پیوندهای تاریخی، فرهنگی و مذهبی، روابطی نزدیک و پایدار باشد، اما در عمل عوامل همگرایی در برابر عوامل واگرایی نسبتاً ناکام مانده و ایران با قاره آفریقا روابط پر فراز و نشیبی را تجربه کرده است.

ایران با وجود روابط فرهنگی، سیاسی و اقتصادی گسترده با آفریقا، نمی‌تواند نسبت به مسائل سیاسی-فرهنگی و حضور بازیگران فرامنطقه‌ای در این قاره بی‌تفاوت باشد؛ ازاین‌رو برای اتخاذ سیاست خارجی درست و منطقی، شناخت و درک ظرفیت‌ها و تهدیدات ضروری است. در این راستا سؤال اصلی پژوهش این است که: «راهبرد اصلی سیاست خارجی ج.ا.ایران پس از انقلاب اسلامی در قبال قاره آفریقا چیست؟» در پاسخ، این فرضیه مطرح می‌شود که: «با توجه به اهمیت سطح جهان در حال توسعه در راهبردهای کلان مقاومت برگرفته از انقلاب اسلامی برای انتقاد از نظم کنونی بین‌المللی، قاره آفریقا به

پشتوانه تاریخی و نارضایتی از ترتیبات حاضر در راهبرد سیاسی، اقتصادی و فرهنگی ج.ا.ایران در جنوب جهانی واجد اهمیت فراوانی است».

۲. مبانی نظری و پیشینه‌شناسی تحقیق

۲-۱. پیشینه تحقیق

«لیب»^۱ و «ماکزادوف»^۲ در مقاله‌ای مشترک با عنوان «تحلیل اقتصاد سیاسی تغییرات و تداوم روابط تجاری ج.ا.ایران و آفریقا: موردی از وابستگی جنوب به جنوب؟» (۲۰۲۴) به تحلیل اقتصاد سیاسی، روابط تجاری دوجانبه و الگوهای تبدیلی بین ج.ا.ایران و آفریقای جنوب صحرا^۳ از سال ۱۹۶۲ الی ۲۰۲۱م. پرداختند. یافته‌های این مقاله با نشان دادن تفاوت بین شعار همبستگی و متقابل جنوب-جنوب بین ج.ا.ایران و آفریقای جنوب صحرا از یک‌سو و حجم کم و نوسان تجارت آنها از سوی دیگر، به دانش گسترده‌تر در مورد همکاری جنوب-جنوب ظرفیت می‌بخشد.

«مارسی»^۴ و «روزسا»^۵ در پژوهشی مشترک با عنوان «دوست دیر آمد: علایق ایرانیان در شاخ آفریقا» (۲۰۲۴) اذعان کردند که اگرچه ایران به نظر دور از شاخ آفریقا است، اما مشارکت آن در جنگ یمن و موقعیت استراتژیک آن در مسیر زمینی و دریایی، ابتکار کمر بند و جاده چین، آن را به یک طرف اجتناب‌ناپذیر تبدیل می‌کند. طبق این پژوهش ج.ا.ایران در شاخ آفریقا برای گسترش عمق استراتژیک خود، مقاومت در برابر فشار قدرت‌های رقیب و مقابله با فعالیت‌های آنها و افزایش دستاوردهای سیاسی و اقتصادی خود فعالیت می‌کند.

«کوهنرت»^۶ مقاله‌ای تحت عنوان «گسترش افق راهبردی: تعاملات استراتژیک ایران در جنوب صحرای آفریقا-آفریقای جنوبی، نیجریه و تانزانیا» (۲۰۲۴) منتشر کرده است. بر اساس یافته‌های پژوهش استراتژی ج.ا.ایران، ایجاد حمایت مردمی در میان جوامع مسلمان

1. Lob
2. Yilmazkuday
3. SSA
4. Marsai
5. Rózsa
6. Kohnert

به جای تمرکز انحصاری بر دولت‌های آفریقا بود و با هدف ایجاد مشارکت‌هایی که به دور زدن تحریم‌های بین‌المللی و درعین حال زمینه‌ای جدید برای محور مقاومت ایران در برابر دشمنان جهانی و منطقه‌ای، به‌ویژه رژیم صهیونیستی به‌عنوان دشمن اصلی، کمک کرده است.

«علی بابالو»^۱ و «سرخانوف»^۲ در مقاله‌ای با عنوان «دیپلماسی عمومی و قدرت نرم مذهبی ایران در آفریقا» (۲۰۲۳) اذعان کردند ج.ا.ایران با بهره‌گیری از «صادرات انقلاب اسلامی» و ایدئولوژی «مقاومت در برابر استکبار جهانی» توانسته با ترکیب روش‌های کلاسیک و مدرن، قدرت نرم خود را در آفریقا تقویت کند. در نتیجه، برخی از جوامع آفریقا نه تنها متحدان ایران هستند بلکه بخشی از هویت ج.ا.ایران نیز محسوب می‌شوند.

از بین آثار ذکرشده، مورد آخر بیشترین شباهت را به پژوهش حاضر دارد؛ با این تفاوت که این پژوهش راهبردهای ژئوپلیتیکی ج.ا.ایران در قاره آفریقا را مورد بررسی قرار می‌دهد. علاوه بر این سایر آثار روابط ایران با آفریقا را در یک کل منسجم مانند تقابل و تعامل دوجانبه در قاره آفریقا در نظر نگرفتند، اما پژوهش حاضر این هدف را با استفاده از رهیافت‌های ژئوپلیتیکی پیگیری می‌کند.

۲-۲. مبانی نظری

چارچوب نظری پژوهش حاضر بر خوانشی سه سطحی و سه حوزه‌ای از «ژئوپلیتیک» استوار است. ژئوپلیتیک درباره چگونگی تأثیر مؤلفه‌های جغرافیایی بر روابط میان دولت‌ها و تلاش برای سلطه جهانی است؛ و تأثیرات جغرافیا بر سیاست را بررسی می‌کند. از این رو، ژئوپلیتیک، قدرت، جغرافیا و نظم سلطه جهانی را به هم پیوند می‌دهد و بر نقش محدودیت‌ها و فرصت‌های جغرافیایی در اجرای سیاست تأکید می‌کند.

بر همین مبنا هر کشوری با توجه به تحولات محیطی با کم و کیف متفاوت، با یک سیستمی از تهدید-فرصت‌ها مواجه است. این تهدید-فرصت‌ها در سه حوزه ژئوپلیتیک،

1. Alibabalu

2. Sarkhanov

«ژئواکونومیک» و «ژئوکالچر» و در سه سطح داخلی، منطقه‌ای و بین‌المللی روی می‌دهند. در این سیستم از تهدید-فرصت، دولت‌ها تلاش می‌کنند تا حد امکان تهدیدات را مهار یا تعدیل کنند و از فرصت‌ها بیشترین استفاده را ببرند. به بیان دیگر، دولت‌ها سعی در بیشینه‌سازی فرصت‌ها و کمینه‌سازی تهدیدات دارند.

از این‌رو نظریه سه سطح-سه حوزه‌ای «محی‌الدین مصباحی» یک خوانش ویژه از ژئوپلیتیک است که یک دید سه‌جانبه از سیستم بین‌المللی یا سه سطح داخلی، منطقه‌ای و بین‌المللی و سه حوزه مرتبط به هم و در عین حال متمایز ژئوپلیتیک، ژئواکونومیک و ژئوکالچر ارائه می‌دهد. تهدیدات و فرصت‌ها در حوزه‌های مختلف قابلیت تسری پیدا می‌کنند و از سطوح منطقه‌ای و بین‌المللی به سطح داخلی سرریز می‌شوند و برعکس. همچنین تهدید-فرصت‌ها در یک حوزه قابلیت تسری به دیگر حوزه‌ها را دارند (صالحی‌یگانه و رئیسی‌نژاد، ۱۴۰۲: ۶).

در این چارچوب ژئواکونومی و ژئوکالچر به ترتیب به عنوان ابعاد اقتصادی و فرهنگی ژئوپلیتیک در نظر گرفته می‌شوند. «گروس»، ژئواکونومیک را ادغام اهداف اقتصادی و ژئوپلیتیکی می‌داند. ژئواکونومی از ترکیب عناصر سه‌جانبه جغرافیا، قدرت و اقتصاد شکل گرفته است. عنصر اقتصاد در ژئواکونومی، جایگزین عنصر سیاست در ژئوپلیتیک می‌شود؛ بنابراین استفاده از ابزارهای اقتصادی برای تولید نتایج مفید ژئوپلیتیکی و تأثیر اقدامات اقتصادی سایر کشورها بر اهداف ژئوپلیتیکی یک کشور، ژئواکونومیک نام دارد. در ژئواکونومیک عواملی مانند انرژی، امنیت مسیرهای انتقال انرژی، ترانزیت، کریدورهای منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای و تجارت اهمیت دارند.

واژه ژئوکالچر، از دو کلمه ژئو به معنای جغرافیا و کالچر به معنای فرهنگ تشکیل شده است که به تأثیر متقابل این دو کلمه بر همدیگر اشاره دارد. «قاسمی»، ژئوکالچر را برآمده از پویش و دینامیک هویت در سیستم بین‌الملل تعریف می‌کند. فرهنگ جغرافیایی به مجموعه‌ای از ویژگی‌ها در میان گروهی از مردم مانند آداب‌ورسوم، باورها، زبان و رفتارهایی که در طول زمان تحت تأثیر جغرافیا قرار گرفته‌اند و یا بر آن تأثیر گذاشته‌اند، اطلاق می‌شود (پوراحمدی و فیض‌اللهی، ۱۴۰۲: ۵).

۳. روش‌شناسی تحقیق

روش پژوهش در این نوشتار روش کیفی با رویکرد توصیفی-تحلیلی است. در جمع‌آوری اطلاعات از منابع اسنادی، کتابخانه‌ای و تارنماهای معتبر فضای مجازی استفاده شده است.

۴. یافته‌های تحقیق و تجزیه و تحلیل داده‌ها

۴-۱. روابط میان ج.ا.ایران و قاره آفریقا بعد از انقلاب اسلامی

بر اساس اولویت‌های مندرج در قانون اساسی، قاره آفریقا از همان ابتدای پیروزی انقلاب اسلامی جایگاه ویژه‌ای در سیاست خارجی ج.ا.ایران به خود اختصاص داد. این قاره، هرچند در زمره مناطق همسایه قرار نداشت، اما در اولویت‌های بعدی، بالاترین امتیاز را در مقایسه با سایر مناطق کسب کرد. در نتیجه، روابط سیاسی، فرهنگی و اقتصادی با کشورهای آفریقایی به‌عنوان یکی از اولویت‌های اصلی سیاست خارجی ایران تعیین شد.

از این رو، ج.ا.ایران علاوه بر گسترش روابط دیپلماتیک با آفریقا، از برخی کشورهای این قاره که برای مبارزه با استعمار به پا خاسته بودند، حمایت کرد. در این دوره، مقام معظم رهبری در سال ۱۹۸۶م. به آفریقا سفر کرد و با نزدیک شدن به پایان دهه ۱۹۸۰م. ج.ا.ایران اقداماتی را برای بازیابی هویت فرهنگی و اجتماعی خود به‌عنوان بخشی از کالاهای تولیدی‌اش آغاز نمود. تشکیل شبکه روحانیت، ارسال هیئت‌ها و فعالیت‌های دانشگاهی از جمله اقدامات اولیه در کشورهایی مانند غنا، مالی، موریتانی، نیجریه، نیجر و سنگال بود. با این حال، برخی تحلیل‌ها حاکی از آن است که نتایج سیاست خارجی ج.ا.ایران در آفریقا مختلط بوده است؛ زیرا ایران نتوانست حمایت کامل کشورهای آفریقایی را در جنگ با عراق جلب کند. علاوه بر این، برخی سیاست‌های کشورمان در راستای گسترش ایدئولوژی انقلابی، مشکلاتی در روابط با کشورهایی مانند سنگال ایجاد کرد و به قطع روابط دیپلماتیک با داکار در سال ۱۹۸۴م. منجر شد (استپان^۱، ۲۰۱۳: ۲۳۴).

با این وجود ج.ا.ایران نخستین پایگاه خود را در سودان پس از تضعیف روابط این کشور با غرب پس از به قدرت رسیدن «عمرالبشیر» در ۱۹۸۹م. کسب کرد. البشیر در کنفرانسی

که سال ۱۹۹۱م. در تهران با هدف ترویج انقلاب اسلامی و تضعیف فرایند صلح غرب آسیا تحت حمایت ایالات متحده برگزار شد، شرکت کرد. این رویداد نشان‌دهنده‌ی قصد تهران برای ادامه‌ی صادرات انقلاب فرهنگی خود، علی‌رغم هشت سال جنگ با عراق بود. در دسامبر ۱۹۹۱م. رئیس‌جمهور وقت آقای هاشمی رفسنجانی به سودان سفر کرد و اعلام نمود: «انقلاب اسلامی سودان، همراه با انقلاب پیشگام ایران، می‌تواند بی‌تردید منبع حرکت و انقلاب در سراسر جهان اسلام باشد».

نفوذ ج.ا.ایران در شرق آفریقا در دوران محمد خاتمی (۱۹۹۷-۲۰۰۵) کاهش یافت؛ زیرا روابط کشورهای آفریقایی با ایالات متحده بهبود یافت و مهم‌تر از همه، حملات تروریستی ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱م. باعث گرم‌تر شدن روابط بین ایالات متحده و کشورهای آفریقایی مانند اتیوپی، جیبوتی، سومالی، کنیا و حتی سودان شد که هر یک با اهداف ضد تروریسم آمریکایی همکاری کردند.

محمود احمدی‌نژاد، که به شدت ضد غربی و ضد رژیم صهیونیستی بود، در سال ۲۰۰۵م. رئیس‌جمهور ج.ا.ایران شد. او پس از ورود به دفتر کار خود، موضع تهران در محکومیت استثمار منابع آفریقا توسط آمریکا تقویت و ایالات متحده را به‌عنوان دشمن ملت‌های مظلوم معرفی کرد؛ درحالی‌که ایران را به‌عنوان رهبر جهانی ضد ظالمان مطرح ساخت.

هدف احمدی‌نژاد به‌دست آوردن متحدانی در آفریقا برای گسترش فرهنگ انقلاب و محافظت از اقتصاد ج.ا.ایران در برابر تحریم‌های غربی بود. بااین‌حال، بیشتر کشورهای آفریقایی، طرفدار غرب بودند؛ این موضوع چالش‌هایی ایجاد کرد. در اواخر ۲۰۱۰م.، پس از سفر رسمی احمدی‌نژاد به اوگاندا، همه اعضای آفریقایی شورای امنیت سازمان ملل (گابن، نیجریه و اوگاندا) علیه برنامه هسته‌ای ج.ا.ایران رأی مثبت دادند؛ این امر به صدور قطعنامه ۱۹۲۹ و تشدید تحریم‌ها علیه ایران منجر شد (نریاه^۱، ۲۰۲۳: ۴-۵).

دولت حسن روحانی که در سال ۲۰۱۳م. قدرت را به‌دست گرفت، توافق هسته‌ای با غرب را اولویت خود قرار داد؛ در این دولت قاره آفریقا در اولویت سیاست خارجی قرار

نداشت. روحانی بر روی ارتباطات با ایالات متحده، چین، روسیه، بریتانیا، فرانسه و آلمان^۱ تمرکز کرد. او هرگز طی دوران ریاست جمهوری خود به آفریقا سفر نکرد و تنها رؤسای کشورهای آفریقایی که از ج.ا.ایران بازدید کردند رؤسای غنا، آفریقای جنوبی و زیمبابوه بودند.

پس از امضای «برنامه جامع اقدام مشترک»^۲ در سال ۲۰۱۵م. آفریقا دیگر بخشی از تلاش‌های ج.ا.ایران برای گشودن اقتصاد خود به جهان نبود. با این حال، حسن روحانی پس از افزایش تنش‌های ایران با ایالات متحده در دوران دولت «ترامپ»، توجه بیشتری به آفریقا معطوف کرد. تهران درصدد پیدا کردن راه‌هایی برای دور زدن تحریم‌های آمریکایی با کمک شرکت‌های آفریقایی بود. در مارس ۲۰۲۰م، «مایک پمپئو»، وزیر امور خارجه ایالات متحده، تحریم‌هایی را علیه چندین شرکت آفریقای جنوبی به دلیل مشارکت غیرقانونی در تجارت نفت ج.ا.ایران اعلام کرد (یوسفی و همکاران^۳، ۲۰۲۲: ۶۵-۶۸).

انتخاب (شهید) ابراهیم رئیسی به‌عنوان رئیس‌جمهور در سال ۲۰۲۱م. نقطه عطف مهمی در سیاست خارجی تهران بود. ایشان استراتژی آگاهانه‌ای را برای تقویت رویکرد سیاست خارجی غیرغربی با تقویت روابط با روسیه، چین و کشورهای آمریکای لاتین دنبال کرد. هم‌زمان این امر دولت رئیسی را بر آن داشت که بار دیگر در تعامل با آفریقا، سرمایه‌گذاری کند و انتظار می‌رفت که برخلاف دوران احمدی‌نژاد، این بار این تلاش‌ها سودآور باشد.

در این زمینه، جای تعجب نیست که سفر رئیسی به آفریقا را به‌عنوان نشانه روشنی از گسترش دیپلماسی در نظر گرفت. درواقع در دوران شهید رئیسی، جمهوری اسلامی خواهان نشان دادن این امر بود که جهان محدود به غرب نیست و تهران می‌تواند روابط خود را با «کشورهای مستقل» گسترش دهد. بنابراین برای جبران هزینه‌های تحریم غرب، ج.ا.ایران، آفریقا را به‌عنوان جایگزینی برای بازارهای غربی می‌بیند؛ سفر رئیسی در جولای ۲۰۲۳م. به کنیا، اوگاندا و زیمبابوه، شاهدی بر اولویت جدید برای آفریقا بوده است. البته

1. P5+1

2. JCPOA

3. Yousefi & et.al.

ایشان آفریقا را بخشی از مفهوم اقتصاد مقاومتی رهبری برای خشتی کردن تحریم‌ها می‌دانست (مازوکو^۱، ۲۰۲۳).

بنابراین می‌توان استراتژی ج.ا.ایران در آفریقا را با هدف تقویت روابط تجاری، سیاسی و نظامی با کشورهای این قاره در نظر گرفت. این تلاش‌ها در راستای کاهش وابستگی به غرب و ایجاد روابط جایگزین در دوران تحریم‌ها انجام می‌شود.

جدول شماره ۱. سفر رؤسای جمهور ایران به آفریقا

رئیس‌جمهور	دوره ریاست	سیاست‌های آفریقا	بازدیدهای ریاست‌جمهوری
علی اکبر هاشمی رفسنجانی	۱۹۸۹- ۱۹۹۷	فرصت‌های اقتصادی محدود	۱۹۹۱: سودان، کنیا، اوگاندا، آفریقای جنوبی، مائزانیبا ۱۹۹۶: سودان
محمد خاتمی	۱۹۹۷- ۲۰۰۵	تقویت روابط	۲۰۰۴: سودان ۲۰۰۵: نیجریه، سنگال، سیرالئون، مالی، بئین، زیمبابوه، اوگاندا
محمود احمدی‌نژاد	۲۰۰۵- ۲۰۱۳	اولویت دادن به روابط با آفریقا در همه سطوح	۲۰۰۶: گامبیا (اولین سفر خارجی) ۲۰۰۷: الجزایر ۲۰۰۹: جزایر کمپروس، جیبوتی، کنیا، زیمبابوه، سنگال ۲۰۱۱: سودان ۲۰۲۱: زیمبابوه، اوگاندا
حسن روحانی	۲۰۱۳- ۲۰۲۱	«غفلت»	هیچ بازدید ریاست‌جمهوری نداشت اما سفرهای مهم وزیر امور خارجه محمد جواد ظریف به تونس، اوگاندا، الجزایر، رواندا، بوسوانا، کنگو، کامرون، اتیوپی و زیمبابوه (۲۰۱۵-۲۰۱۹)
ابراهیم رئیسی	۲۰۲۱- ۲۰۲۴	بازدگري در اولویت‌های آفریقا	سفر به آفریقای جنوبی از نوامبر ۲۰۲۲ تا ۲۰۲۴ و همچنین بازدید از کشورهای دیگر آفریقایی مانند کنیا و اوگاندا. همچنین روسای کشورهای آفریقایی در سال ۲۰۲۴ به تهران دعوت شدند.

۲-۴. ژئوکالچر و سیاست راهبردی ج.ا.ایران در قاره آفریقا

مقابله با غرب به‌ویژه ایالات متحده و رژیم صهیونیستی، به سیاست‌های ج.ا.ایران در آفریقا مشروعیت بخشیده است؛ ایران با استفاده از رسانه‌ها، بورس‌های دانشگاهی و دوره‌های زبان توانسته اعتبار قابل توجهی در قاره آفریقا به‌ویژه در جوامع مسلمان ایجاد کند. از زمان انقلاب این فعالیت‌ها از طریق نهادهای کلیدی مانند بنیاد مستضعفان، هلال احمر، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی و دانشگاه جامعه‌المصطفی انجام شده است. علاوه بر این نهادها، گروه‌های پارلمانی، انجمن‌های دوستی، اتاق‌های بازرگانی، سازمان‌های خیریه، مدارس دینی و دانشگاه‌ها نیز دخالت دارند.

ج.ا.ایران به‌منظور گسترش نفوذ دیپلماسی فرهنگی خود در آفریقا، به دو برابر کردن تعداد سفارت‌های خود در آفریقای زیر صحرای از به هجده بین سال‌های ۱۹۸۲ الی ۱۹۸۴ اقدام کرد. سفارت‌های ایران در این منطقه به‌عنوان کانون تلاش‌ها برای ترویج فرهنگ و ایدئولوژی انقلابی، عمل و پایگاه‌هایی برای هماهنگی رسانه‌ای، فرهنگی و آموزشی با جوامع محلی فراهم کردند. مراکز فرهنگی معمولاً در اطراف سفارت‌ها تأسیس شدند که تحت نظر وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، نهادی که مسئول اطلاع‌رسانی به جامعه جهانی درباره مبانی و آرزوه‌ای انقلاب اسلامی و آماده‌سازی زمینه برای گسترش فرهنگ انقلاب اسلامی در کشورهای دیگر بود، اداره می‌شد.

همچنین ج.ا.ایران گروه‌هایی از روحانیون را به آفریقا اعزام کرد تا با جوامع مسلمان محلی ارتباط برقرار کنند. روحانیون ایرانی، سمینارها و کنفرانس‌هایی با روحانیون محلی برگزار کردند تا آنها را نسبت به گفتمان استعمارستیزی انقلاب ایران آگاه کنند و آنها بتوانند آن را به پیروان خود منتقل کنند.

علاوه بر این، ایران تلاش کرد با گروه‌های دانشجویی مسلمان در دانشگاه‌ها روابطی برقرار کند؛ از این رو، پرسنل دیپلماتیک را به‌عنوان استادان، سخنرانان مهمان و دانشجویان

اعزام کرد تا آموزه‌های انقلاب را معرفی و تظاهرات دانشجویی ضد نظام سلطه را برگزار کنند (هانتز^۱، ۲۰۱۰: ۳۲۸-۳۳۰).

در دوران ریاست‌جمهوری هاشمی رفسنجانی، ج.ا.ایران تلاش‌های ماندگاری را در عرصه فرهنگی در آفریقا انجام داد؛ از جمله اقداماتی که در این دوره انجام شد عبارت‌اند از:

- ❖ تأسیس مراکز فرهنگی و مذهبی؛
- ❖ تأسیس پناهگاه‌های هلال احمر در آفریقا؛
- ❖ تشکیل سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی.

محمد خاتمی، سیاست خارجی خود را بر اساس نظریه «گفت‌وگوی تمدن‌ها» بنا کرد و در این راستا مسئولیت بزرگی بر دوش نهادهای فرهنگی و علمی گذاشته شد. به‌عنوان مثال، دانشگاه جامعه‌المصطفی، مرکز آموزشی اصلی خارج از کشور، هفده شعبه اصلی در آفریقای زیر صحرای و حدود ۱۰۰ مدرسه، مسجد و حوزه علمیه در ۳۰ کشور آفریقایی دارد. امروز حدود ۵۰۰۰ دانشجوی آفریقایی در این دانشگاه مشغول به تحصیل هستند. از میان آنها، ۲۰۰۰ نفر در شعبه‌های دانشگاه جامعه‌المصطفی در ایران و ۳۰۰۰ نفر در شعبه‌های دانشگاه در آفریقا تحصیل می‌کنند (واگدی^۲، ۲۰۲۲).

ج.ا.ایران نمی‌تواند مانند برخی از بازیگران غربی، کشوری را به انجام سیاست‌های خود در آفریقا مجبور کند؛ همان‌طور که نای اشاره می‌کند، «ایران به‌عنوان یک بازیگر هوشمند، جذابیت سیاست‌های خود را در کشورهای آفریقایی درک کرده است». سیاست «مقاومت در برابر استعمار جهانی» یک گفتمان جذاب و قانع‌کننده در میان جوامع فقیر، چه مسلمان و چه غیرمسلمان است. بنابراین می‌توان گفت که؛ ج.ا.ایران از مفهوم جذب نای به روش‌های مختلف استفاده کرده و ترغیب میلیون‌ها نفر به مذهب شیعه به‌ویژه در نیجریه، عمق استراتژیک و موفقیت در آفریقا را نشان می‌دهد. به‌عنوان مثال، درحالی‌که قبل از ۱۹۸۰م، اسلام شیعه پیروان قابل توجهی در نیجریه نداشت، امروزه رهبر شیعیان نیجریه،

«شیخ زکزاکی» معتقد است با همراهی ج.ا.ایران حدود ۱۳ میلیون شیعه در نیجریه وجود دارد؛ منابع دیگر این تعداد را حدود چهار میلیون تخمین می‌زنند (علی‌بابالو و سرخانوف، ۲۰۲۳: ۱۴).

ج.ا.ایران در آفریقا ارتباطات خود را با بازیگران دولتی یا غیردولتی در سه سطح پیش می‌برد:

۱) اگر طرف مقابل به دینی غیر از اسلام اعتقاد داشته باشد یا چنین گروه‌هایی در آن کشور اکثریت داشته باشند، ایران کمک‌های انسانی و پیشنهادهای ارائه می‌دهد که به‌طور مستقیم نیازها را برآورده کرده و آن بازیگر را جذب کند؛ این همکاری شامل موارد زیر است:

- ❖ انتقال فناوری؛
- ❖ توافق‌های اقتصادی؛
- ❖ ساخت بیمارستان‌ها و پرورشگاه؛
- ❖ فعالیت‌های آموزشی؛
- ❖ برنامه‌های تبادل دانشجویی؛
- ❖ تجارت تسلیحات و ...

۲) اگر طرف مقابل مسلمان باشد اما شیعه نباشد، ج.ا.ایران بر وحدت، تأکید و استدلال می‌کند که اختلافات فرقه‌ای اهمیتی ندارند و باید جبهه‌ای متحد در برابر دشمنان اسلام وجود داشته باشد، با این اصل که ج.ا.ایران در کنار تمام مسلمانان جهان خواهد بود و از آنها حمایت می‌کند.

۳) اگر بازیگر هدف شیعه باشد، تلاش‌های مستقیم برای ایجاد محور مقاومت انجام می‌شود. اگر این گروه‌ها تحت ساختار دولتی مرکزی قوی قرار داشته باشند، فعالیت‌های تبلیغاتی برای کسب موقعیت انجام می‌شود. مسئله فلسطین نیز نقش مهمی در فعالیت‌های تبلیغاتی ایفا می‌کند. طبق این تبلیغات، ایران، تنها کشوری است که اقدامات ملموسی در مورد فلسطین انجام می‌دهد و با یک واکنش اسلامی برخلاف رهبران و دولت‌های دیگر

کشورهای به اصطلاح مسلمان که تحت تأثیر غرب هستند و نمی‌توانند تصمیمات مستقل بگیرند، عمل می‌کند. از طریق این روایت، ج.ا.ایران نه تنها قصد دارد بر جمعیت مسلمان منطقه تأثیر بگذارد بلکه به گسترش پایگاه خود در آفریقا نیز می‌پردازد (خان‌احمدی^۱، ۲۰۲۳: ۶۳).

تلاش ج.ا.ایران جذب با استفاده از قدرت نرم است؛ در این راستا، سیاستگذاران از روش‌های جدید در دنیای دیجیتال استفاده می‌کنند. صداوسیما ج.ا.ایران تلاش می‌کند خود را با واقعیت‌های جدید سازگار کند، مانند اقدامات زیر:

❖ دامنه کانال‌های بین‌المللی دولتی افزایش یافته است. این کانال‌ها از اینترنت و رسانه‌های اجتماعی (فیس‌بوک، توئیتر، اینستاگرام) برای جذب مردم در سراسر جهان به‌ویژه در آفریقا استفاده می‌کنند.

❖ فیلم‌های ایرانی با زیرنویس به زبان‌های مختلف در یوتیوب بارگذاری می‌شوند که مهم‌ترین هدف استراتژی رسانه‌ای ایران، تحریک احساسات ضد آمریکایی و ضد صهیونیستی از طریق اخبار برای تشکیل جبهه مقاومت در میان مردم جهان است.

❖ ایران از یک شبکه رسانه‌ای قوی برای جوامع اسلامی و در حال توسعه استفاده می‌کند که تحت کنترل صداوسیما ج.ا.ایران^۲ قرار دارد. این سازمان پنج کانال خبری بین‌المللی مختلف شامل «العالم»، «الکوثر»، «پرس تی‌وی» و «هیسپان تی‌وی» را اداره می‌کند.

محبوب‌ترین سازمان رسانه‌ای در کشورهای آفریقایی پرس تی‌وی است؛ به نظر می‌رسد این کانال موفق شده توجه مسلمانان و ضد امپریالیست‌ها را جلب کند. به عنوان مثال، «کوئسی پرات»^۳ خبرنگار غنایی ضد امپریالیست طی برنامه‌ای در آوریل ۲۰۰۸م. در دانشگاه اسلامی، دانشجویان را تشویق کرد تا پرس تی‌وی را به عنوان جایگزینی برای سی‌ان‌ان، بی‌بی‌سی و الجزیره انتخاب کنند. این خبرنگار رسانه‌های غربی را به‌خاطر

1. Khan Ahmadi

2. IRIB

3. Kwesi Pratt

پخش‌های امپریالیستی و ایدئولوژیک خود سرزنش کرد (علی‌بابالو و سرخانوف، ۲۰۲۳: ۱۶).

در سال ۲۰۰۴م، ملک عبدالله و حسنی مبارک، رئیس‌جمهور مصر هر دو به جوامع شیعه-عرب در منطقه خلیج فارس انتقاد کردند که وفاداری بیشتری به ج.ا.ایران نسبت به کشورهای خود نشان می‌دهند. در این راستا، هاشیرو بیان کرده که بسیاری از شیعیان و غیرشیعیان غنایی وفاداری بیشتری به ج.ا.ایران نسبت به دولت خود دارند. علاوه بر این، برخی از آنها به نظر می‌رسد که امور سیاسی و مذهبی جمهوری اسلامی را زیر نظر دارند و نه تنها مرجعیت را دنبال می‌کنند بلکه به سیاست‌های ایران نیز علاقه‌مند هستند و احترام زیادی برای رهبران معنوی قائل‌اند. بسیاری از پیروان شیعه رسانه‌های غربی را رها کرده و مشترکاً به تماشای پرس تی‌وی پرداخته‌اند، حتی مسلمانانی که شیعه نیستند نیز پرس تی‌وی را تماشا می‌کنند (اوندیت^۱، ۲۰۲۲).

مقایسه امکانات و هزینه‌های ج.ا.ایران با سایر رقبای هم‌تراز از جمله عربستان سعودی نشان می‌دهد که کشورمان سیاست جذاب‌تری را دنبال کرده است؛ این امر به دلیل پذیرش ایدئال‌های آن در میان جوامع ضد غربی است. همچنین مفهوم پرداخت (هویج) «جوزف نای» به‌طور گسترده مشاهده نمی‌شود؛ زیرا به دلیل تحریم‌های شدید بین‌المللی و مشکلات مالی پس از دهه ۲۰۰۰ و به‌ویژه در ۲۰۱۰م، ج.ا.ایران سرمایه‌گذاری قابل‌توجهی در آفریقا انجام نداد بلکه سرمایه‌گذاری اصلی در آموزش است. بنابراین ایران با وجود فشارهای بین‌المللی شدید، به نتیجه مطلوبی دست یافته است.

۳-۴. ژئواکونومی و سیاست راهبردی ج.ا.ایران در قاره آفریقا

رویکرد سیاسی دولت‌های پس از انقلاب اسلامی به آفریقا و شرایط آن علاوه بر ایجاد یک ذهنیت نامناسب در مورد جایگاه این قاره، یکی از عوامل اصلی ضعف دیپلماسی اقتصادی ایران در این ناحیه است؛ چنان‌که به‌رغم صادرات ۲۲۷۳۰ میلیون دلاری ج.ا.ایران به نقاط

1. Onditi

مختلف دنیا (۱۳۶۸-۱۳۷۶)، تنها ۳۴۶ میلیون دلار آن به آفریقا تخصیص یافت یا آنکه با وجود افزایش تعاملات اقتصادی با آفریقا در بازه‌های زمانی موقت، این افزایش عمدتاً به دلیل افزایش قیمت جهانی کالاها و یا صادرات تک‌محصولی ج.ا.ایران بوده است. همچنین فرازوفروود سیاست‌ها در دولت‌های مختلف پس از انقلاب در قبال آفریقا علاوه بر آنکه زحمات و تجربیات یک دولت خاص را در نگاه به یک منطقه یا ناحیه از بین می‌برد (جدول ۱)، با القای عدم تمرکز در رویکردهای ج.ا.ایران به طرف مقابل، فرصت‌های اقتصادی و سرمایه‌گذاری را سلب و زمینه حضور فعالانه سایر کشورها را فراهم می‌آورد. با این وجود، شرکت‌های ایرانی در زمینه ساخت کارخانه‌های صنعتی، نیروگاه‌ها، زیرساخت‌های شهری مانند آب و فاضلاب و ساخت جاده‌ها در کشورهای آفریقایی فعالیت می‌کنند به طوری که در کشورهایی مانند ساحل عاج، غنا، کنیا و کشورهای مشابه، فعالیت‌هایی توسط شرکت‌های ایرانی در زمینه خدمات فنی و مهندسی شکل گرفته است.

مهم است که اشاره شود ج.ا.ایران با تحریم‌های بین‌المللی شدید مواجه است و فعالیت‌های اقتصادی با مشکلات زیادی روبروست. صادرات کل ایران به کشورهای آفریقایی از سال ۲۰۰۹ الی ۲۰۱۹م. معادل ۳.۶ میلیارد دلار و واردات آن ۷.۱ میلیارد دلار بوده است (اسکولون^۱، ۲۰۲۴). در سال‌های اخیر، ج.ا.ایران سرمایه‌گذاری محدودی در برخی کشورهای آفریقایی انجام داده است که قابل مقایسه با رقبا منطقه‌ای ج.ا.ایران نیست. از سوی دیگر با وجود آنکه تاکنون شاهد ده‌ها اجلاس، هزاران سفر و امضای نزدیک به ۳۰۰ موافقت‌نامه بوده‌ایم، عمده آنها یا به مرحله اجرا درنیامده یا آنکه در مراحل تدوین باقی مانده است.

به‌رغم وجود این مسائل و مشکلات در تعامل با آفریقا از منظر اقتصادی از سال ۱۹۷۹ الی ۲۰۲۱ به نظر می‌رسد توانایی‌های موجود در ابعاد گوناگون قدرت هوشمند ج.ا.ایران به گونه‌ای است که اصلاح و تغییر اولویت‌ها می‌تواند در تعقیب اهداف مؤثر واقع شود (عسگرخانی و پیرسلامی، ۱۳۹۰: ۲۱). در همین راستا نیازهای اقتصادی متنوع آفریقا

فرصت قابل توجهی را برای دولت (شهید) رئیسی فراهم کرد تا صادرات ایران به این قاره را گسترش دهد. در ژوئیه ۲۰۲۲م.، وزیر وقت امور خارجه ایران اعلام کرد که در طول یک دوره ده ماهه، ۴۷ هیئت رسمی از آفریقا برای تقویت همکاری‌های اقتصادی از ج.ا.ایران بازدید کرده‌اند. از سال ۲۰۲۱ الی ۲۰۲۳، وزیر امور خارجه، معاون دیپلماسی اقتصادی و معاون سیاسی رئیسی همگی به کشورهای مختلف آفریقایی مانند مالی، تانزانیا، آفریقای جنوبی و نیجر سفر و تلاش کردند تا روابط سیاسی و اقتصادی را گسترش دهند.

جدول شماره ۲. روابط تجاری ج.ا.ایران با قاره آفریقا

سال	حجم کل تجارت (دلار آمریکا)	شرکای تجاری اصلی	توسعه‌های کلیدی
1979	N/A	آفریقای جنوبی	برقراری روابط دیپلماتیک پس از انقلاب؛ قطع صادرات نفت به آفریقای جنوبی.
1980-1990	پایین	شرکای محدود	تمرکز بر حمایت ایدئولوژیک از جنبش‌های ضد استعماری؛ تعامل اقتصادی حداقلی.
2000	تقریباً 1 میلیارد	آفریقای جنوبی، زیمبابوئه	تلاش‌های اولیه برای احیای روابط تجاری؛ تمرکز بر صادرات نفت.
2008	4.8 میلیارد	آفریقای جنوبی، موزامبیک	افزایش قابل توجه حجم تجارت به دلیل افزایش قیمت نفت؛ اوج تعامل با آفریقا.
2013	تقریباً 1.2 میلیارد	آفریقای جنوبی، الجزایر	ادامه تکیه بر تقویت روابط؛ شروع تأثیر تحریم‌ها بر سطوح تجارت.
2015-2019	تقریباً 1 میلیارد سالانه	آفریقای جنوبی، اوگاندا	تمرکز دولت روحانی بر روابط دیپلماتیک؛ رشد محدود تجارت به دلیل تحریم‌ها.
2021	تقریباً 1.18 میلیارد	آفریقای جنوبی، موزامبیک	حجم تجارت پس از تحریم‌ها شروع به بهبود می‌کند؛ افزایش بازدیدهای دیپلماتیک و توافقات با کشورهای آفریقایی.
2022	بیش از 1 میلیارد	آفریقای جنوبی، اوگاندا، زیمبابوئه	دولت رئیسی هدف افزایش تجارت به 10 میلیارد دلار در سه سال را تعیین کرده است؛ تمرکز بر تنوع صادرات فراتر از نفت.
2023	انتظار افزایش	کنیا، اوگاندا	استراتژی‌های چند متمرکز بر شرق آفریقا برای همکاری اقتصادی و تنوع تجارت.
2024	هدف گذاری بیش از 2 میلیارد	کشورهای مختلف آفریقایی	تلاش‌های دیپلماتیک مستمر و دعوت از رهبران کشورهای آفریقایی برای تقویت همکاری‌ها.

علاوه بر این در مارس ۲۰۲۳م، اولین اجلاس همکاری اقتصادی بین ج.ا.ایران و کشورهای غرب آفریقا برگزار شد. در این رویداد، رئیسی بر تمایل و تعهد ایران به گسترش قابل توجه همکاری با کشورهای آفریقایی در بخش‌های مختلف تأکید کرد. در زمینه تجاری پیشرفت قابل توجهی نیز حاصل شد؛ به‌طوری‌که صادرات ج.ا.ایران به آفریقا در سال ۲۰۲۲م به ۱.۲۸ میلیارد دلار رسید؛ این رقم نسبت به ۵۷۹ میلیون دلار در سال ۲۰۲۰م. افزایش قابل توجه‌ای بود. رشد در برخی مناطق هدفمند بیشتر بود، به‌طوری‌که صادرات خدمات فنی و مهندسی ایران به آفریقا در سال ۲۰۲۲م، ۷۰۰ درصد افزایش یافته است. طبق گزارش‌های رسانه‌های ایران، جمهوری اسلامی قصد داشت صادرات خود به کشورهای آفریقایی را ده برابر افزایش داده و به ۱۲ میلیارد دلار با هدف اولیه ۵ میلیارد دلار در دو سال آینده برساند (نائینی^۱، ۲۰۲۳: ۱-۳).

ج.ا.ایران در آوریل ۲۰۲۴م، میزبان دومین کنفرانس همکاری اقتصادی ایران-آفریقا در تهران بود. در این کنفرانس، رئیس‌جمهور ایران (شهید) رئیسی از هیئت‌های ۳۰ کشور آفریقایی استقبال کرد تا درباره بهبود روابط اقتصادی بحث کنند. همانند دیدارهای قبلی با رهبران و مقامات آفریقایی، آقای رئیسی احساسات ضد امپریالیستی و همبستگی جنوب-جنوب را با محکوم کردن غرب به‌خاطر غارت منابع آفریقا و با هدف اینکه ج.ا.ایران به‌طور خیرخواهانه به دنبال پیشبرد منافع خود است، مطرح کرد. برای (شهید) رئیسی و دولت او، این کنفرانس سه هدف داشت:

❖ اول، تلاش برای نجات روابط ج.ا.ایران-آفریقا پس از آسیب‌های شدید در

دوره هشت‌ساله ریاست‌جمهوری حسن روحانی؛

❖ دوم، نشان دادن اینکه ایران دارای متحدان و شرکایی در آفریقا و فراتر از آن

است؛ درحالی‌که همچنان با تحریم‌های اقتصادی و انزوای بین‌المللی از سوی

ایالات متحده و اروپا مواجه است؛

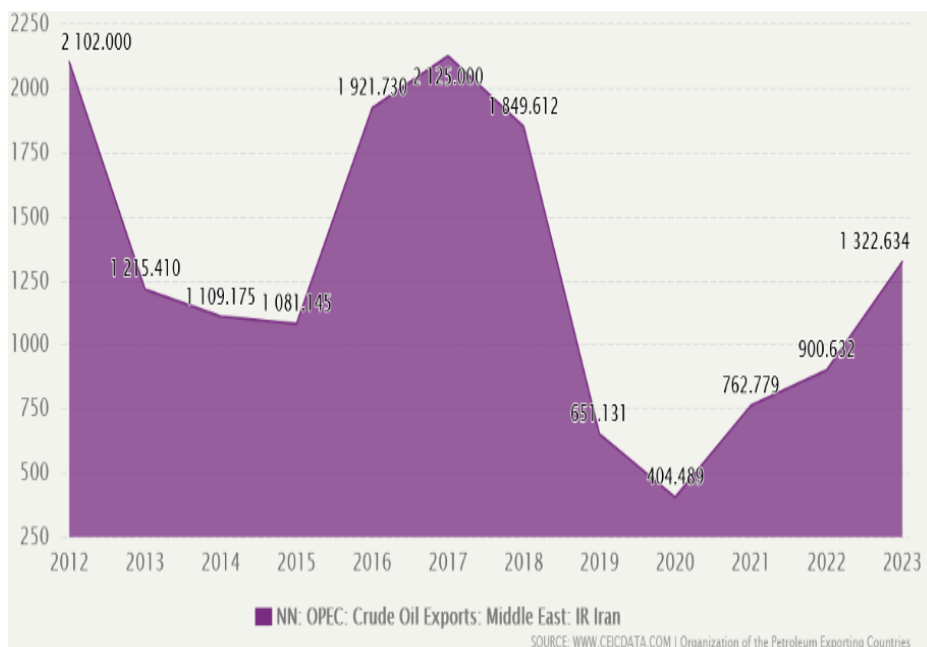
❖ سوم، تلاش برای رقابت با نشست مجمع جهانی اقتصاد که توسط رقیب منطقه‌ای ج.ا.ایران، عربستان سعودی برگزار شد؛ این کشور سعی داشت توافق امنیتی با واشنگتن را نهایی کند.

در این کنفرانس، (شهید) رئیسی و دیگر مقامات ایرانی بر تمایل خود به تقویت روابط اقتصادی با آفریقا تأکید کردند. در این کنفرانس کمبود تجارت بین دو طرف را به علت بحران‌های اقتصادی، تحریم‌ها و موانع دیگری که این وضعیت را تشدید کرده‌اند، معرفی شد؛ این موانع توسط نخبگان شناسایی شد:

یکی از این موانع، عدم توازن تجاری بود که بین ایران و آفریقا ادامه داشت. از سال ۱۹۷۹ الی ۲۰۲۲م، ایران یک توازن تجاری مثبت متوسط سالانه ۸۵ درصد از ۴۶ شریک تجاری خود در قاره حفظ کرده بود. دلیل چنین روندی این بود که ج.ا.ایران محصولات نفتی با ارزش بالاتر را به آفریقا صادر می‌کرد و کالاهای اولیه و مواد غذایی با ارزش پایین‌تر را از آن وارد می‌نمود (شکل ۱). این روند برای قاره باعث افزایش کسری تجاری شد و این کسری‌ها با تجارت پایین آفریقا با ج.ا.ایران که به‌طور متوسط ۰.۲۹ درصد از کل تجارت آن بین سال‌های ۱۹۷۹ الی ۲۰۲۲م. بود، منجر شد. کسری‌های تجاری با کشورهایی مانند ج.ا.ایران همچنان منبع نگرانی برای آفریقا بود و به همین دلیل در طول کنفرانس شهید رئیسی بر اهمیت دستیابی به تجارت برد-برد با آفریقا تأکید و بر محصولاتی غیر از نفت که ایران می‌تواند در زمینه‌های کشاورزی، صنعت، معدن، زیرساخت، حمل‌ونقل، پزشکی، علم و فناوری به قاره صادر کند، تأکید کرد.

یکی دیگر از موانع کاهش حضور ج.ا.ایران در آفریقا، عدم نهادها و افراد متعهد به ترویج تجارت با این قاره بود. در این کنفرانس، آقای علی‌آبادی، وزیر صنعت وقت به این موضوع اشاره کرد و با پیشنهاد ایجاد یک دبیرخانه در وزارتخانه که مسئول تقویت تجارت و همکاری اقتصادی با آفریقا باشد، به آن پرداخت. علاوه بر افزایش تعداد اتاق‌های مشترک

بازرگانی و مراکز تجاری ایرانی در قاره، علی‌آبادی برنامه‌هایی برای اعزام مشاوران تجاری بیشتر به آفریقا اعلام کرد (لوب^۱، ۲۰۲۴: ۲-۴).

شکل شماره ۱. صادرات نفتی ایران به قاره آفریقا ۲۰۱۲-۲۰۲۳ (سیک دیتا، ۲۰۲۳)^۲

با توجه به ترجیح کشورهای شاخ آفریقا برای ادامه روابط تجاری و اقتصادی با کشورهای خلیج فارس، این کشورها نمی‌توانند جایگزینی سودآور برای بازارهای ج.ا.ایران باشند و دسترسی به سرمایه‌گذاری‌ها یا معاملات تجاری بزرگ را امکان‌پذیر نمی‌کنند.

وزارت خارجه ج.ا.ایران انتظار دارد که حجم تجارت با آفریقا در سال ۲۰۲۴م. به ۲ میلیارد دلار برسد؛ این رقم نسبت به ۵۰۰ میلیون دلار در سال ۲۰۲۰م. رشد قابل توجهی دارد؛ حتی در صورت تحقق این هدف، عملکرد اقتصادی ج.ا.ایران در مقایسه با رقبایی مانند امارات متحده عربی (۳۰ میلیارد دلار در سال ۲۰۲۳م.) و عربستان سعودی (۲۵ میلیارد دلار) بسیار ناچیز خواهد بود (لوب، ۲۰۲۳: ۱۹۸).

1. Lob

2. Ceicdata

بنابراین علی‌رغم این تلاش‌های دیپلماتیک، تقویت واقعی روابط اقتصادی ج.ا.ایران-آفریقا محدود باقی مانده است و تجارت بین ایران و کشورهای آفریقایی همچنان تحت تأثیر عدم توازن تجاری قابل توجه، کاهش حضور ایران در سراسر قاره و عدم تنوع در شراکت‌های آفریقایی آن دیده شده است.

۴-۴. ژئوپلیتیک و سیاست راهبردی ج.ا.ایران در قاره آفریقا

به اعتقاد برخی مقامات ایران گسترش روابط با رهبران آفریقا می‌تواند به عبور از تحریم‌های ایالات متحده و تقویت نقش ج.ا.ایران به‌عنوان تأمین‌کننده تسلیحات پیشرفته از جمله پهپادهای مسلح، کمک کند. ایران در حال گسترش روابط خود با رهبران منطقه ساحل است تا به اهداف چندگانه دست یابد. پس از بحران غرب آسیا در ۷ اکتبر، ج.ا.ایران تلاش‌های فعالی برای جلوگیری از جنایات رژیم صهیونیستی در غزه انجام داد؛ و آنها را به آفریقا و دیگر مناطق جنوب جهانی گسترش داده است.

بحران غرب آسیا با تحولات آفریقا از جمله به قدرت رسیدن رهبران نظامی در بورکینافاسو، مالی و نیجر، کودتای ناموفق در جمهوری دموکراتیک کنگو و جنگ داخلی سودان، هم‌زمان شده است. رهبران پس از کودتا در این کشورها از فرانسه و ایالات متحده فاصله گرفته‌اند و دیدگاه تهران را منعکس می‌کنند که قدرت‌های غربی تنها برای منافع خود از آفریقا بهره‌برداری می‌کنند. ظهور رهبران آفریقایی حامی ج.ا.ایران و محور مقاومت از جمله روسیه، به تهران این امکان را داده که در برابر تلاش‌های واشنگتن برای انزوا و تضعیف جمهوری اسلامی از طریق تحریم‌های اقتصادی جامع مقاومت کند. ایران برای پر کردن خلأ ناشی از خروج کشورهای غربی، حمایت دیپلماتیک خود را از دولت‌های نظامی در منطقه ساحل ابراز کرده است.

در سپتامبر ۲۰۲۳م، (شهید) رئیسی مقاومت این کشورها در برابر سیاست‌های هژمونیک اروپایی و استعمار را ستود. ایشان در اجلاس تجارت ج.ا.ایران-آفریقا در سال ۲۰۲۴م، به جنگ رژیم صهیونیستی و حماس به‌عنوان مسئله وحدت‌بخش اشاره کرد و

ایالات متحده، دولت‌های غربی و رژیم صهیونیستی را به‌عنوان منبع اصلی ترور و گروه‌های تروریستی مورد انتقاد قرار داد (دیرکو^۱، ۲۰۲۴).

حمایت ایدئولوژیک و تعامل دیپلماتیک، تنها بخشی از مزایای استراتژیکی است که ج.ا.ایران در این منطقه مهم جغرافیایی دنبال می‌کند. با خروج نیروهای نظامی و کاهش نفوذ فرانسه و ایالات متحده در غرب آفریقا، ایران تلاش کرده تا از طرق زیر نفوذ خود را افزایش دهد:

❖ همکاری‌های امنیتی؛

❖ صادرات تجهیزات نظامی؛

❖ پروژه‌های توسعه زیرساخت.

پس از خروج نیروهای فرانسه بین سال‌های ۲۰۲۲ الی ۲۰۲۳ م.، مقامات ج.ا.ایران به «باماگو» و «اوگادوگو» سفر کردند تا ضمن تأکید بر اهمیت جدید کشورهای ساحل در سیاست خارجی تهران، فصل تازه‌ای در روابط دوجانبه آغاز کنند. تهران در سیاست‌های رسمی خود، همکاری امنیتی بین‌المللی را عنصری ضروری در مبارزه با تروریسم در آفریقا معرفی کرده و پیشنهاد داد که ایران می‌تواند نقش پیشین نیروهای غربی را ایفا کند.

در مه ۲۰۲۳ م. وزیر دفاع ج.ا.ایران، محمدرضا آشتیانی، سعی کرد مقامات مالی را متقاعد کند که جمهوری اسلامی را به‌عنوان شریکی قابل‌اعتماد در مبارزه با گروه‌های جهادی در نظر بگیرند؛ علاوه‌براین، پیشنهاد به اشتراک گذاشتن تجهیزات، تجربیات و توانایی‌های خود برای آموزش نیروهای دفاعی مالی در برابر تهدیدات تروریستی را مطرح کرد.

در نیجر، پاریس و واشنگتن با مشکلات مشابهی مانند آنچه در بورکینافاسو و مالی تجربه کردند، مواجه شدند که به نفع محور مقاومت است. پس از کودتای ژوئیه ۲۰۲۳ م. که رئیس‌جمهور «محمد بازوم» را برکنار کرد، نیروهای فرانسوی مجبور به ترک کشور شدند.

به همین ترتیب، نیامی توافقنامه ضد تروریسم ۱۴ ساله خود با ایالات متحده را لغو کرد و واشنگتن را مجبور کرد ۱۰۰۰ سرباز را که با گروه‌های وابسته به جبهه نصرت اسلام و مسلمانان^۱ و استان اسلامی ساحل^۲ مبارزه می‌کردند، تخلیه کند. تقریباً به‌طور هم‌زمان، یک هیئت نیجریایی در ژانویه ۲۰۲۴م. سفری به ج.ا.ایران داشت و توافقهایی امنیتی و نظامی با ایران امضا کرد؛ تهران با هدف بهره‌برداری از نفوذ جدید خود در نیامی، تخصص خود را برای کمک به نیجر در غلبه بر تحریم‌های بین‌المللی و مبارزه با تروریسم ارائه داد (اسشیوانی^۳، ۲۰۲۴: ۵).

ج.ا.ایران همچنین از صادرات دفاعی خود برای گسترش نفوذ خود در سودان، جایی که یک جنگ داخلی یک‌ساله بین دو گروه نظامی متخاصم یعنی نیروهای مسلح سودان^۴ و نیروهای پشتیبانی سریع^۵ شکل گرفته است، استفاده می‌کند. یک دهه پیش، رهبران نظامی سودان به کشورهای خلیج فارس مانند امارات متحده عربی و قطر روی آوردند و همچنین با واشنگتن همکاری کردند تا از فهرست کشورهای حامی تروریسم ایالات متحده حذف شوند.

آن‌ها همچنین توافق کردند تا روابط خود را تحت توافقات ابراهیم میانجی‌گری شده توسط ایالات متحده با رژیم صهیونیستی عادی کنند. در فوریه ۲۰۲۴، گزارش‌هایی منتشر شد مبنی بر اینکه تهران به نیروهای مسلح سودان پهپادهای مسلح پیشرفته‌ای مانند مهاجر-۶ و آبایل-۳^۶ ارائه کرده است که به ارتش قانونی سودان کمک کرده تا خسارات خود را جبران کرده و مناطق را از نیروهای پشتیبانی سریع بازپس گیرد.

ورود تجهیزات نظامی به درخواست ج.ا.ایران برای دسترسی استراتژیک به بندر سودان که تحت کنترل نیروهای مسلح سودان است، مرتبط بود. کنترل بندرهای سودانی به ج.ا.

1. JNIM

2. ISSP

3. Schiavi

4. SAF

5. RSF

6. Ababil-3, Mohajer-6

ایران و متحدانش این امکان را می‌دهد که در یک کریدور تجاری حیاتی نزدیک یمن، عربستان سعودی و رژیم صهیونیستی نفوذ پیدا کنند. این امر به محور مقاومت اجازه می‌دهد تا حمایت بیشتری از یمن ارائه دهد و با مختل کردن ترافیک تجاری دریایی، بر رژیم صهیونیستی و ایالات متحده فشار وارد کند (سونس^۱، ۲۰۲۴: ۶-۸).

ج.ا.ایران علاوه بر محافظت از مسیرهای استراتژیک در آفریقا، منافع ژئوپلیتیکی مهمی در این قاره دارد. از زمان انقلاب اسلامی، ایران و عربستان سعودی برای رهبری جهان اسلام، به‌ویژه در کشورهای مسلمان آفریقایی، در رقابت بوده‌اند.

فعالیت‌های ج.ا.ایران در آفریقا این نگرانی را ایجاد کرده که این کشور در حال گسترش و تقویت پایگاه مذهبی خود در آفریقای جنوب صحرا است. اگرچه هیچ‌یک از دو کشور از نیروی نظامی آشکار برای تأثیرگذاری بر تحولات سیاسی در آفریقا استفاده نکرده‌اند، اما هر دو از قدرت نرم برای ترویج برداشت‌های خاص خود از اسلام شیعه و سنی بهره می‌برند (لوب، ۲۰۲۲: ۷۰).

در نتیجه‌ی تلاش‌های دیپلماتیک ج.ا.ایران در آفریقا، تعدادی از کشورهای این قاره با تهران همکاری نزدیکی برقرار کردند. آفریقای جنوبی به‌عنوان مهم‌ترین شریک ج.ا.ایران در آفریقا، در دسامبر ۲۰۲۳م. پرونده‌ای علیه رژیم صهیونیستی در دادگاه بین‌المللی عدالت تنظیم کرد. این کشور در ۲۰۰۷م. خواستار لغو تحریم‌ها علیه ج.ا.ایران شد، در سال ۲۰۱۷م. از پیوستن ایران به گروه «بریکس» حمایت کرد و در سال ۲۰۲۳م. به‌طور یکپارچه از عضویت ایران در این گروه پشتیبانی نمود.

ج.ا.ایران از نظر سیاسی، روابط پایدار و مستحکمی با زیمبابوه دارد. این کشور به‌طور مداوم مقصد سفرهای رؤسای جمهور ایران به آفریقا بوده است. زیمبابوه، اغلب از ایران در نهادهای چندجانبه حمایت دیپلماتیک می‌کند و به‌عنوان منبعی برای تأمین اورانیوم موردنیاز صنعت هسته‌ای ایران عمل می‌نماید. گفتمان ضد امپریالیستی ایران در زیمبابوه

تأثیرگذار است، هرچند ایدئولوژی اسلامی ج.ا.ایران در میان جمعیت عمدتاً مسیحی این کشور با محدودیت‌هایی مواجه است (لودبروک^۱، ۲۰۲۴: ۲-۴).

۵. نتیجه‌گیری و پیشنهادات

۵-۱. نتیجه‌گیری

ایران پس از انقلاب اسلامی از راهبردهای سیاسی، اقتصادی و فرهنگی گسترده‌ای بهره برد. نخبگان سیاسی به‌درستی تشخیص دادند که برای حفظ نظام نوپا در کوتاه‌مدت به تاکتیک‌های متنوع نیاز دارند و از این طریق توانستند بقای استراتژیک خود را تضمین کنند. علاوه بر این، نخبگان موفق شدند الگوی خود را به دیگر جوامع انتقال دهند و این اقدامات بقای بلندمدت انقلاب اسلامی ایران و پیام‌های استراتژیک آن در جوامع فقیر را ممکن ساخت.

ج.ا.ایران شبکه‌ای پیچیده از قدرت هوشمند را در کشورهای جهان سوم، به‌ویژه در آفریقا ایجاد کرده است. مقامات ایران تمایل دارند از حمایت کشورهای آفریقایی در سیاست‌های جهانی خود استفاده کنند. ایران قدرت موازی‌ای در کشورهایی مانند نیجریه و تانزانیا ایجاد کرده است.

آنچه به استراتژی ایران کمک کرد، قدرت تأثیرگذار ایدئولوژی آن بر قاره آفریقا است؛ اگرچه در این راه با موانع شدید سیاسی، اقتصادی و فرهنگی مواجه است. سیاست‌گذاران ج.ا.ایران مانند شهید رئیسی تلاش کردند تا به هر نحوی به کشورهای آفریقایی کمک کنند؛ این کشورها نیز در اجلاس‌های بین‌المللی از ایران حمایت می‌کنند. چالش‌های متعددی که ایران برای بکارگیری قدرت هوشمند در آفریقا مواجه است عبارت‌اند از:

اول، تحریم‌های بین‌المللی سبب محدودیت امکانات دیپلماتیک و اقتصادی ایران در مقایسه با رقبای جهانی مانند ایالات متحده و چین یا رقبای منطقه‌ای مانند ترکیه و عربستان سعودی شده است.

دوم، اگر رابطه با ایران باعث دوری کشورهای آفریقایی از قدرت‌های غربی و منافع اقتصادی آنها شود، ممکن است این کشورها از برقراری چنین روابطی اجتناب کنند. سوم، تحریم‌ها فشار مضاعفی بر ایران وارد کرده‌اند؛ به‌گونه‌ای که این کشور نتوانسته روابط اقتصادی خود با آفریقا را به حداکثر برساند. به‌عنوان مثال، آفریقای جنوبی که از حق ایران برای توسعه فناوری هسته‌ای صلح‌آمیز حمایت کرده، تحت فشار بین‌المللی، روابط اقتصادی خود با ایران را کاهش داده و برخی شرکت‌ها فعالیت‌های خود در ایران را متوقف کرده‌اند.

چهارم، ج.ا.ایران و عربستان سعودی از نظر ایدئولوژیک در رقابت شدیدی در آفریقا هستند. پس از بسته شدن سفارت عربستان در ایران در سال ۲۰۱۶م، عربستان توانست برخی کشورهای آفریقایی مانند سودان، سومالی، جیبوتی و جزایر کامور را به سمت قطع روابط با ایران سوق دهد. این رویکرد حائز اهمیت است؛ زیرا عربستان از نظر اقتصادی در وضعیت بهتری قرار دارد و از حمایت ایالات متحده برخوردار است. بنابراین، ج.ا.ایران علی‌رغم تلاش‌های سیاسی، اقتصادی و فرهنگی، همچنان با محدودیت‌های مختلفی در آفریقا مواجه است.

ج.ا.ایران پس از انقلاب بیشترین ارتباطات استراتژیک، نظامی و اقتصادی خود را با کشورهای زیر در قاره آفریقا برقرار کرده است:

- ❖ آفریقای جنوبی (به‌عنوان اصلی‌ترین مقصد صادراتی و تجاری)؛
- ❖ غنا؛
- ❖ الجزایر؛
- ❖ ساحل عاج؛
- ❖ اریتره با داشتن یک پایگاه نظامی؛
- ❖ سودان با افزایش نفوذ سیاسی و نظامی؛
- ❖ اتیوپی با حضور تجهیزات نظامی؛
- ❖ موریتانی؛
- ❖ تونس.

۲-۵. پیشنهادات

با توجه به نفوذ فرهنگی و سیاسی ج.ا.ایران در قاره آفریقا، برای گسترش روابط و افزایش نفوذ در این قاره پیشنهادات زیر ارائه می‌گردد:

❖ تقویت میز آفریقا در وزارت امور خارجه به گونه‌ای که با تغییر دولت و رویه‌های سیاسی، این میز کنار گذاشته نشود؛

❖ تدوین استراتژی مدون برای نفوذ در قاره آفریقا به این معنا که هر دولت برای همکاری با کشورهای دوست و همراه برنامه‌ای مشخص داشته باشد؛

❖ برقراری مناسبات مطلوب در حوزه‌های مهندسی، پزشکی و سایر تخصص‌ها با کشورهای آفریقایی چون این کشورها علی‌رغم منابع سرشار، نیروی متخصص کافی ندارند. این اقدام می‌تواند ارزآوری قابل توجهی برای ایران به همراه داشته باشد؛

❖ افزایش نفوذ در کشورهای مسلمان به صورت غیرملموس به صورتی که جمعیت مسلمان اهل تسنن احساس تبلیغ شیعه‌گرایی نکند و واکنش منفی نشان ندهند.

علی‌رغم اینکه همه‌ی دولت‌های ج.ا.ایران به برقراری ارتباط با قاره آفریقا به یک میزان تمایل ندارند، روند فعلی تا حدی مطلوب است. با این وجود، ایران هنوز در این قاره به جایگاه شایسته خود دست نیافته است. با توجه به واقعیت‌های موجود نفوذ در کشورهای واقع در خط ساحلی دریای سرخ و مناطق شرقی آفریقا می‌تواند فشار تحریم‌های اقتصادی را کاهش داده و استراتژی مقاومت ایران را تقویت کند. این موضوع به‌ویژه پس از سقوط دولت دمشق اهمیت بیشتری یافته است؛ زیرا ایران در حال حاضر برای تقویت بدنه مقاومت خود نیازمند حضور در دریای سرخ و مناطق شرقی آفریقا مانند سودان است. بنابراین، حضور و نفوذ در این قاره می‌تواند به ج.ا.ایران در توسعه توان سیاسی، اقتصادی، امنیتی و نظامی کمک کند.

منابع

الف-فارسی

- پوراحمدی، حسین؛ فیض‌اللهی، مهدی (۱۴۰۲). «بازی با حاصل جمع صفر در قفقاز جنوبی (با تأکید بر جنگ قره‌باغ ۲۰۲۰)»، *فصلنامه مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز*، ۲۹ (۱۲۳)، ۶۷-۹۲.
- عسگرخانی، ابومحمد؛ پیرسلامی ارغوانی، فریبرز (۱۳۹۰). «سیاست تعامل سازنده و الزام توسعه روابط اقتصادی ایران و آفریقا»، *فصلنامه روابط خارجی*، ۳ (۲)، ۱۳۳-۱۵۹.
- یگانه صالحی، مهرداد؛ رئیسی‌نژاد، آرش (۱۴۰۲). «اتحاد آنکارا-باکو در جنگ دوم قره‌باغ و تأثیر آن بر امنیت ملی ایران»، *فصلنامه سیاست خارجی*، ۳۷ (۲)، ۸۱-۱۰۸.

ب-انگلیسی

- Alibabalu, Sayyad Sadri; Teymur, Sarkhanov (2023). "Iran's Public Diplomacy and Religious Soft Power in Africa", *Center for Study of Religion and Religious Tolerance*, Belgrade, Serbia.
- DIRCO (2024). *South Africa concerned at possible escalation of hostilities in the Middle East*, Pretoria: Department of International Relations and Cooperation, 14 April.
- Hunter, Shirin (2010). *Iran's Foreign Policy in the Post-Soviet Era Resisting the New International Order*, California: Praeger.
- Khan Ahmadi, Leila (2023). "The cultural relations between Iran and Sub-Saharan African countries before and after the Islamic revolution", *Africa Asia Relations*, 1(1), pp. 49-65.
- Kohnert, Dirk (2024). "Expanding Horizons: Iran's Strategic Engagements in Sub-Saharan Africa Insights from South Africa, Nigeria, and Tanzania", *Munich Personal RePEc Archive*, Online at: <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/121656/> MPRA Paper No. 121656, posted 09 Aug 2024 10:43 UTC.
- Lob, Eric (2022). "Iran's foreign policy and developmental activities in Africa. Between expansionist ambitions and hegemonic constraints in The Gulf States and the Horn of Africa", In: Robert Mason & and Simon Mabon (eds.): *The Gulf States and the Horn of Africa*, Manchester University Press 8.
- Lob, Eric (2023). "Iran-Africa relations under Raisi: Salvaging ties with the continent", *Muslim World*, 113(1-2), pp. 193-208.
- Lob, Eric (2023). "Iran is trying to Jumpstart Economic Relations with Africa", Available at: <https://intpolicydigest.org>.
- Lob, Eric; Hakan, Yilmazkuday (2024). "A Political Economy Analysis of Changes and Continuities in Iran-Africa Trade Relations: A Case of South-South Dependency", *Department of Economics Florida International University*.

- Ludbrook, Kim (2024). "IntelBrief: Iran extends its Influence in Africa", available at: <https://thesoufancenter.org/intelbrief-2024-april-1>.
- Marsai, Viktor; Erzsébet, N. Rózsa (2023). "The Late-comer Friend: Iranian Interests on the Horn of Africa", *Asian Journal of Middle Eastern and Islamic Studies*, 17:4, 356-370, DOI: 10.1080/25765949.2023.2300582.
- Mazzucco, Joan (2023). "Iran and the Horn of Africa: the stakes and hurdles of building a strategic foothold", available at: **Gulfif.org**.
- Naeni, Amin (2023). "Iran's renewed Africa policy: Raisi's ambition and the perception of Western decline", available at: <https://www.mei.edu>.
- Neriah, Jacques (2023). "Is Iran "Retuning" Its Relations with the African Continent", available at: <https://jcpa.org/is-iran-retuning-its-relations-with-the-african-continent>.
- Onditi, Francis (2022). "How to think and frame Third Worldism with illustrations from Iran-South Africa diplomatic relations", 2006-2019, Qeios, 29 Nov 2022, pp. 1-13.
- Schiavi, Francesco Salesio (2024). "Iran's Quest for Influence in Africa", available at: <https://www.natofoundation.org/wp-content/uploads/2024/06/NDCF-Paper-Schiavi-Iran-rise-in-Africa-r.pdf>.
- Scollon, Michael (2024). "Iran homing in on Africa with trade promises, chaos", Radio Free Europe, Radio Liberty, 23 April.
- Sons, Sebastian (2024). "A New Old Player in Town: Reconciliation between Sudan and Iran and its Regional Implications", **Brussels International Center**, available at: https://bic-rhr.com/sites/default/files/inline-files/BIC%20Policy%20Brief_Sebastian%20Sons_September%202024.
- Stepan, Alfred (2013). "Stateness, Democracy, and Respect: Senegal in Comparative Perspective", in: **Tolerance, Democracy, and Sufis in Senegal**, Mamadou Diouf (ed.), New York: Columbia University Press.
- Toğa, Oral (2024). "Iran's Approach to the African Continent and Its Strategic Objectives", available at: <https://iramcenter.org/>.
- Uani (2024). "How Iran Exports its Ideology", available at: <https://www.unitedagainstnucleariran.com/ideological-expansion>.
- Vaziri, Parisa (2021). "Thaumaturgic, Cartoon Blackface", *Journal of the Cultural Studies Association, Cultural Constructions of Race and Racism in the Middle East and North Africa / Southwest Asia and North Africa*, 10(1), (Spring), pp. 1-9.
- Wagdy, Sawahel (2022). "Iran's 'branch campuses' reach Sub-Saharan Africa", available at: <https://www.universityworldnews.com>.
- Yousefi, Hassan; Khodaverdi, Hassan; Keshishyan Siraki, Garineh (2022). "Foreign Relations of the Islamic Republic of Iran and Tunisia: A Comparative Study of the Ahmadinejad and Rouhani Governments", **World Politics**, 11(1), pp. 47-77.